

General-potpukovnik

ĐURAĐ PREDOJEVIĆ ĐURIN

Pedeset treća divizija u operaciji „Vlaška Mala”

Među brojnim operacijama jedinica Jugoslovenske armije za definitivno oslobođenje naše zemlje, značajno mjesto ima operacija »Vlaška Mala« koju su izvodile jedinice 53. srednjobosanske narodnooslobodilačke udarne divizije u sadejstvu sa ostalim jedinicama Trećeg korpusa NOVJ. Ova operacija, u okviru strategijske ofanzive Jugoslovenske armije, imala je za cilj razbijanje okupatorskih i kvislinških snaga u dolini reke Bosne i na desnoj obali Save. Ona je trajala do 25. maja 1945. godine.

Da bi pojačao snage na sremskom frontu neprijatelj je dio glavnih snaga njemačke Grupe armija »E«, krajem 1944. i početkom 1945. godine, povlačio dolinom rijeke Bosne od Sarajeva prema Slavonskom Brodu. U vezi s tim, Štab Petog (do 25. 04. 1945), odnosno posle preimenovanja Trećeg korpusa (od 26. 04. 1945. godine do kraja rata), u čijem je sastavu bila i 53. divizija, neprekidno je pratio razvoj situacije i naređivao svojim jedinicama stalnu aktivnost i ofanzivnost dolinom Bosne. Cilj je bio uznemiravanje i razbijanje njemačkih jedinica u pokretu i zaprečavanje drumova i željezničke pruge rušenjem i miniranjem kako bi mu sprečavale nesmetano izvlačenje ka severu. Izvršena je popuna naših jedinica ljudstvom, naoružanjem i drugim materijalnim sredstvima za što efikasnija dejstva. Nasuprot tome, i neprijatelj je stalno jačao uporišta i posade u dolini rijeke Bosne za obezbjeđenje kolona u povlačenju. Tako su već početkom januara na ovoj komunikaciji bile locirane jake njemačke i ustaško-domobranske snage. Dolinu rijeke

Bosne tada je obezbjeđivala njemačka 967. tvrđavska brigada čiji je Štab stigao iz Grčke u Derventu krajem 1944. godine.¹ U početku, ona se nalazila u sastavu divizije za specijalnu upotrebu »Stefan«, a kasnije pod komandom 21. i 34. njemačkog armijskog korpusa.² Dolinu rijeke Bosne od Doboja do Žepča kontrolisala je 966. tvrđavska brigada pri 21. njemačkom armijskom korpusu. U to vrijeme, na ovoj liniji, bila je i novoformirana 15. hrvatska divizija koju su sačinjavale 16. ustaški zdrug sa zapovjedništvom u Derventi i 16. pješadijski zdrug sa zapovjedništvom u Doboju. Njen zadatak je bio da obezbjeđuje komunikaciju Zavidovići — Doboj — Slavon-ski Brod.

U januaru i prvoj polovini februara 1945. godine 53. srednjo-bosanska NOU divizija na toj liniji postigla je zapažen uspjeh. Ona je, pored uspješnog sadejstva sa Četvrtom krajiškom divizijom, ostvarila vidne rezultate na zadržavanju glavnih snaga Grupe armija »E« i ometanju pravovremenog izlaska ovih snaga na sremski front prema utvrđenom planu.³ Njene pobjede i izvršenja postavljenih zadataka, neovisno o snazi neprijatelja, prirodnim preprekama i klimatskim prilikama, zasnivaju se na ofanzivnosti, dinamici, širini manevra i uspješnim borbenim dejstvima njenih jedinica.

Najteže i najsloženije borbe 53. divizije, vođene u završnim operacijama za oslobođenje zemlje, bile su, pored razbijanja broj-nih četničkih grupacija Draže Mihailovića, i borbe sa jakom ustaš-ko-domobranskom grupacijom u trouglu ušća rijeke Bosne u Savu, na liniji Odžak — Potočani — Svilaj. Najjače uporište bilo je Vla-ška Mala, središnje mjesto u tom trouglu po kome je naša posljed-nja ratna operacija i dobila ime. Pomenutu neprijateljsku grupaciju činilo je oko 11.000 ustaša i domobrana i oko 1.500 četnika. Borbe u ovoj operaciji vođene su od 19. aprila do 25. maja 1945. godine, u dvije faze: prva od 19. do 28. aprila, a druga od 3. do 25. maja.

Postavlja se, međutim, pitanje kako se desilo da su znatne us-taško-domobranske i četničke snage, nakon povlačenja njemačkog 21. i 34. armijskog korpusa, ostale u okruženju? Poslije proboja

¹ Pod komandom ove brigade bili su: 782. turkestanski bataljon, raspo-ređen na području Bosanski Brod — Derventa; 322. i 596. bataljon za osigu-ranje — južno od Dervente u rejonu Lupljanice i 1024. bataljon za osiguranje jugoistočno od njih u dolini rijeke Bosne u oblasti Kotorskog.

² Derventu je ova brigada napustila 18. aprila 1945.

³ Od polovine februara do kraja marta 1945. godine, u dolini rijeke Bosne, vođene su borbe širokih razmjera. Uz velike žrtve u ljudstvu i mate-rijalu, njemačka Grupa armija »E« uspjela je da izvuče znatan dio svojih snaga i da ih uputi na druge frontove u Jugoslaviji.

sremskog fronta jedinice naše Prve i Druge armije u svom snažnom prodoru na zapad, prisilile su neprijatelja na brzo odstupanje, što je uticalo da žrtvuje vlastite zaštitnice. Tako je njemački 34. armijski korpus, koji se povlačio kroz Slavoniju, lijevom obalom Save, praktično žrtvovao bočnu zaštitnicu u donjem toku rijeke Bosne. U vrijeme samog proboja sremskog fronta ovo područje je branio njemački 21. armijski korpus koji se izvlačio prema Derventi i Slavonskom Brodu i čiji je zadatak bio izvlačenje glavnine njemačkih snaga preko rijeke Save. Taj zadatak on je ostvarivao pomoću ustaško-domobranskih i četničkih jedinica koje je, sljedstveno logici odnosa gospodara i sluga, potčinio štabu 34. korpusa, čiji je zadatak bio da ne dozvole prodor jedinica naše Druge armije u rejon Slavonskog Broda i u pozadinu 34. korpusa. Očito je, dakle, da su snage naših izdajnika bile žrtvovane radi izvlačenja glavnine snaga njemačkih korpusa i tako se našle u okruženju.

U prvoj fazi operacije »Vlaška Mala« borbe su vodile jedinice 25. divizije Druge armije, uz sadejstvo 16. brigade 27. divizije. Početak borbi podudara se sa izlaskom snaga Druge armije sa desne obale Save na desnu obalu Bosne. Brzim prebacivanjem naših jedinica, ustaško-domobranske i četničke snage u trouglu: rijeka Bosna — rijeka Sava — Vučjak, — bile su potpuno okružene. Već prvih dana borbi na tom sektoru bilježi se znatan broj mrtvih, ranjenih i zarobljenih neprijateljskih vojnika i podoficira sa velikim ratnim plijenom u naoružanju i drugoj ratnoj opremi. Pored izuzetno žestokih borbi jedinice 25. divizije nisu uspjele da ovladaju najjačim uporištima Vlaška Mala i Prud, koja su ustaše uporno branile. Teške borbe su se ponavljale, položaji su prelazili iz ruku u ruke.

Druga faza operacije »Vlaška Mala« trajala je od 3. do 25. maja, to jest do konačnog uništenja ove ustaško-domobranske grupacije. Štabu Trećeg korpusa stiglo je 30. aprila 1945. godine naređenje Vrhovnog komandanta da preduzme sve raspoložive mere za brzo čišćenje ovog terena od bandi. Tada, Korpus nije imao dovoljno snaga da istovremeno napadne i uništi ustaško-domobransku i četničku grupaciju, pa radi toga donosi odluku da okruženu ustaško-domobransku grupaciju na sektoru Vlaška Mala blokira manjim snagama, a glavnim snagama napadne i uništi četničku grupaciju. Za izvršenje tog zadatka Štab Trećeg korpusa angažovao je jedinice 27. i 53. divizije. Vrijeme od 9. do 22. maja iskorišteno je na pripreme za posljednji odlučni okršaj. Između ostalog, jedinice su

snabdjevene municijom i sanitetskim materijalom, a obavještajni organi su prikupili brojne podatke o ustašama, od kojih je možda najznačajnija bila odluka da se bore do posljednjeg čovjeka i da se živi ne predaju.

Na sektoru Odžak, Mrka Ada, Balegovac, Vlaška Mala, Gornja Dubica i Prud, pred napad 22. maja, bilo je oko 4.500 ustaša pod komandom Petra Rajkovića, ustaškog logornika, i Ive Čilušića, tabornika iz Odžaka. Neprijatelj je bio u jakim utvrđenjima, čiji su spoljni pojas činili rovovi, zemljani bunker i poneka kuća preuređena za odbranu. Glavni odbrambeni pojas bio je sistem utvrđenja oko Vlaške Male, sastavljen od drveno-zemljanih bunkera povezanih saobraćajnicama. U Vlaškoj Mali više kuća je adaptirano za odbranu, a postojao je i dvospratni betonski bunker, koji je svojom visinom dominirao mjestom.

Glavna operativna ideja Štaba Trećeg korpusa bila je da se dijelom snaga napadne okruženi protivnik u uporištima Vlaška Mala i Odžak i pomoću tenkova likvidira, zatim dijelom snaga da se prodre u pozadinu i likvidiraju uporišta na ušću rijeke Bosne u Savu. Plan operacije predviđao je konkretne i precizne zadatke svim jedinicama 53. i 27. divizije. Sva dejstva su bila koncentrisana na uništenje najtvrđeg uporišta — Vlaška Mala. Planirano je, takođe, da 23. i 24. maja na uporišta Odžak, Vlaška Mala, Mrka Ada i Prud dejstvuje avijacija pa je za ovu podršku odobreno sedam aviona. Održano je i savejtovanje svih štabova brigada i bataljona sa štabovima divizija na kojem su razmatrana pitanja kao što su: način izvođenja borbenih dejstava na ovom terenu; analiza izvršenog neprijateljevog zaprečavanja i utvrđenih objekata i načini za njihovo uništavanje ili neutralisanje; opšti značaj i cilj izvršenja ovog borbenog zadatka.

Operacija je počela 22. maja, napadom na Odžak i Vlašku Malu. Do ovog vremena (od 15. do 21. maja) vršeni su češći napadi na spoljna uporišta i pozadinu, s ciljem da se neprijatelj uznemiri i obmane o stvarnom početku napada. Operacija je završena 25. maja potpunim uništenjem i zarobljavanjem ustaša. Napadu je prethodila akcija izviđačke čete 18. brigade postavljanjem zasjede u pozadini neprijatelja u Novigradu, u kojoj je zarobljena veća grupa ustaša. Poslije ove akcije, Štab 53. divizije naredio je ovoj brigadi da pređe u napad. Artiljerija je otvorila vatru na spoljnu liniju odbrane, po ustaškim utvrđenjima, u čemu se posebno istakla posluga jednog brdskog topa koja je sa udaljenosti od 50 metara vrlo

uspješno djelovala po ustaškim utvrđenim objektima. Na uporište Vlačka Mala napadao je sa istočne strane, Prvi bataljon 14. brigade, Drugi bataljon pravcem Duge Njive — Krčevina, Treći i Četvrti bataljon na zapadnu i sjeverozapadnu ivicu, dok je artiljerijski divizion djelovao jakom koncentričnom vatrom po glavnom odbrambenom sistemu. Ustaše su bezuspješno težile da povrate izgubljene pozicije. Glavni zadatak jedinica 27. divizije bio je likvidacija uporišta u Odžaku. Djelovanja 23. maja odnose se na neuspješne i bjelomučne noćne juriše, kao i na najjači ustaški protunapad na snage 14. brigade, pri čemu su ustaše pretrpjele velike gubitke. Toga dana i druge jedinice 53. i 27. divizije postigle su vidne rezultate u svom sve većem prodoru ka glavnim uporištima — Odžaku i Vlačkoj Mali. U više navrata i na raznim odsjecima, 24. maja, ustaše su bezuspješno pokušavale da se probiju iz okruženja. Toga cijelog dana avijacija je žestoko bombardovala Odžak, Vlačku Malu, Mrku Adu, Balegovac i Prud. Stalni pritisak snaga Trećeg korpusa, djelovanja artiljerije i bombardovanje, stvarali su među ustašama opštu pometnju i demoralizaciju. Zato je Štab korpusa doneo odluku da se 25. maja u dva sata pređe u opšti napad. Samo tri sata prije, 24. maja u 23 sata, 19. birčanska i dijelovi 20. romanijske brigade 27. divizije napadaju Odžak koji, nakon dvočasovne borbe, definitivno zauzimaju.

Na dan 25. maja 1945. godine odlučeno je da se djeluje na posljednja neoslobođena uporišta Vlačku Malu i Balegovac. Definitivno se rješavala sudbina neprijatelja u okruženju. Napad je otpočeo u 1,30 jakom artiljerijskom pripremom u trajanju od 30 minuta da bi u dva sata otpočeo opšti napad jedinica Trećeg korpusa. Težište napada bilo je usmjereno ka središtu uporišta Vlačka Mala, ka školi, s ciljem da se razdvoje ustaške snage na dva dijela. Na tom odsjeku otpor je slaman neposrednim gađanjem iz artiljerijskih oruđa raspoređenih po bataljonima. Njima je uništen i dvospratni betonski bunker. Kao što se često spominje, ustaše su se očajnički ali bezuspješno branile, borba se vodila za svaku kuću i rov. Nakon jednočasovne borbe Treći bataljon, na glavnom pravcu napada 14. brigade i 53. divizije, uz podršku artiljerije, probio se u centar uporišta i ustaške snage razbio na grupe, koje su se dalje odvojeno borile. Balegovac je osvojen poslije kraće, dok je uporište Vlačka Mala, ustaški alkazar, zauzeto tek nakon četvoročasovne borbe.

Rezultat operacije »Vlačka Mala« jeste slamanje neprijateljevih snaga u svim uporištima. Gotovo sve ustaške snage su izginule, mali broj je zarobljen ili ranjen, a još manji je uspio da se probije

kroz obruč. Gubici naših jedinica su bili neuporedivo manji. Ispoljena premoć proizašla je iz više različitih faktora i okolnosti. Prvo, snage Trećeg korpusa bile su brojčano dvostruko nadmoćnije. Drugo, za razliku od ustaša, raspolagale su artiljerijom i avijacijom. Moral boraca i snaga koja iz toga slijedi bili su vrlo visoki. Duboko je bila usađena želja da se taj posljednji neprijateljski i izdajnički bastion što prije likvidira. Rat je već bio završen. Pogodnost zemljišta bila je za ustaše jedina povoljna pozicija.

Činjenica da je operacija »Vlaška Mala« vođena 16 dana po završetku drugog svjetskog rata i kapitulacije Njemačke daje joj izniman značaj i govori, u isto vrijeme, o velični borbi koje su vodile jedinice 53. i 27. divizije Trećeg korpusa Jugoslovenske armije. Praktično, nakon uništenja ustaško-domobransko-četničkog alkazara na sektoru Vlaške Male završene su borbe u drugom svjetskom ratu u Evropi. Poslije ove operacije na prostoru naše zemlje više nije bilo organizovanog otpora, sem četničkih i ustaških bandi skrivenih kod jataka u selima i šumama srednje Bosne.

Glavna operativna ideja bila je dobro razrađena. Uništenju uporišta prethodilo je okruženje, a zatim su ona odvojeno likvidirana po principu »dio po dio«. U tom konceptu Vlaška Mala, kao središnje i glavno uporište, izdvojena je od ostalih i posljednja je oslobođena. To je, po našem mišljenju, kapitalan taktičko operativni elemenat operacije. Nedolazak tenkova i nemogućnost njihove upotrebe zbog srušenog mosta na Savi, kompenziran je uspješnim dejstvom avijacije i artiljerije. Jedinice su svoje zadatke izvršavale tačno i pravovremeno. Disciplina i kreativnost u izvršavanju zadataka bile su na visokom nivou. Jedinici nedostaci bili su neshvatanje značaja održavanja veze sa susjedima i neadaptiranost ravnom terenu, zbog kojih je dolazilo do manjih proboja ustaša i do vlastitih ljudskih žrtava.

Ovo je naša, smatramo, jedna od složenijih operacija gdje je došla do izražaja sinteza naših četvorogodišnjih iskustava u ratovanju. Protivnik je često bio obezglavljen taktičkom primjenom iznuranja artiljerijskom vatrom, bombardovanjem kao i odbijanjem njegovog ispada. Nedostatak stručnog znanja o fortifikacijskim radovima nadoknađen je hrabrošću i upornošću.

Operacija »Vlaška Mala« kao cjelina dala je pozitivne rezultate ne samo na planu uništenja i razbijanja jedne ustaško-domobransko-četničke tvrđave već kao jedno vrijedno pozitivno iskustvo no-

vog načina ratovanja. Dinamika borbi, funkcionalnost manevra i opšta pokretljivost, neovisno od sveukupne složenosti, daju joj karakter savremenih dejstava. Ona je pokazala da se prema dobro utvrđenom i borbenom neprijatelju ne može primenjivati partizanski način ratovanja.

Kao kontinuitet dejstava za konačno i potpuno oslobođenje naše zemlje, ova operacija, koju su vodile jedinice 53. i 27. divizije Trećeg korpusa Jugoslovenske armije i sa klasno-idejnog i sa vojno-taktičkog gledišta, pokazuje nedvosmiselno autentičnost našeg oslobođenja i od spoljnog i od unutrašnjeg neprijatelja.